

ОЛЕНА ТОДОР
ЯК ПІДПУСТИТИ ШВАБА, ЩОБ НЕ СПІЙМАЛИ НА ШТУЦІ?
(СИНОНІМІКА ДІАЛЕКТНИХ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ У САТИРИЧНИХ І
ГУМОРИСТИЧНИХ ТВОРАХ ІВАНА ФРАНКА)

Якщо сатира своїм об'єктом висміювання обирає переважно вади суспільного ладу і соціальних відносин, то гумор — людські недоліки і гротескні ситуації. Тому мовностилістичні засоби сатири націлені на вживання слів правового чи суспільно-політичного лексикону, а для гумору властиві елементи розмовно-побутової мови з її регіоналізмами, архаїзмами тощо. Сатира вдається до езопової мови, до підтекстів і натяків, до творення найменувань, за якими дійсність має тільки проглядатись. Автори ж гумористичних творів зіставляють експресивно несумісні вислови, експериментують зі звуковим складом чи полісемією лексем, використовують їх незвичні поєднання. Проте всі ці відмінності мають викликати сміх, нехай в одних випадках гіркий, злий, а в інших — радісний, доброзичливий. Із цього погляду сатирично-гумористичні твори Івана Франка не втратили гостроти свого звучання, адже людські вади не мають виняткової прив'язаності до доби, хоч соціальна їх належність змінюється.

Найбільш ефективні та найчисленніші засоби сатири і гумору — лексико-фразеологічні. Елементами мовного гумору є взяті зі скарбниці усної народної творчості приказки, примовки, лайливі вислови, які вмонтовуються у текст найчастіше у зміненому вигляді: *хавку клятую запру; дурний, мов сак; хавкнуть — хвиля не мине.*

У сатирично-гумористичних творах «Лис Микита», «Пригоди Дон-Кіхота» та ін. Іван Франко використовував просторічні та діалектні слова, фразеологізми. Добре знаючи народну мову, поет вдало, з почуттям художнього смаку добирав діалектні фразеологізми й підпорядковував їх своєму художньому задумові.

Якщо у ранніх творах Іван Франко не відчував локальної обмеженості діалектних слів, то пізніше поет уживав діалектизми для того, щоб надати мові персонажів місцевого колориту, або в авторській мові — для збереження галицької традиції. Зрозуміло, що порівняно із синонімікою загальнонародної літературної мови на ці лексичні елементи натрапляємо нечасто. Та все-таки окремі діалектні фразеологізми є невід'ємною частиною фразеологічної синоніміки Івана Франка: *мовчати — ні цень; нашивидкуруч — галь-паль; спочивати — піти в стебло.*

Вибір діалектних фразеологізмів-синонімів, як правило, зумовлений більш широким контекстом, їх уживання продумане і вдало реалізує задум автора. Він використовує такі синоніми для зображення явищ, які актуалізуються у низькому, негативному плані: побити — *Йор вписав на лікті*; потрошити — *стерти на камуз*; минулося (безкарно) — *пішло плазом*; злитися (на когось) — *пik мати (на когось)*; збрехати — *шваба підпустити.*

Синоніміка діалектних фразеологізмів, співвідносних із дієсловом, кількісно набагато перевищує фразеологічні одиниці діалектного походження, які є еквівалентами прикметників, іменників, прислівників: дотримати слова — *встачитися в слові*; спіймати на неправді — *спіймати на штуці*; померти — *по нім було*; очевидна брехня — *брехня на цаль*; важкий (як центнер ваги) — *тягар сотнаровий*; дуже втомитися — *до вмору*; недоречно — *шасть-не-прасть.*

Ужиті автором діалектні фразеологізми-синоніми свідчать про багатство синоніміки української мови, про вміння поета згідно з жанровими особливостями творів, авторським задумом, філософськими, громадянськими та естетичними поглядами, відповідно до індивідуальних художніх смаків використовувати їх у творах. Завдяки тонкому відчуттю відтінків значення і стилістичних функцій діалектних фразеологізмів, останні органічно вплелися у мовну тканину Франкових творів і є невід'ємною частиною авторської синоніміки, яскравою рисою індивідуального стилю письменника.